

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КОМУНІКАТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Ковшар О. В.

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри дошкільної і спеціальної освіти
Криворізький державний педагогічний університет
вул. Університетська, 54А, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна
orcid.org/0000-0003-3407-8570
elenadivakovshar@gmail.com*

Древняк Л. П.

*асистент кафедри дошкільної і спеціальної освіти
Криворізький державний педагогічний університет
вул. Університетська, 54А, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна
orcid.org/0000-0001-5955-3484
d.drevnyak77@gmail.com*

Ключові слова: мовлення, мовленнєва особистість, діти дошкільного віку, діяльнісний підхід, комунікативна діяльність.

Стаття присвячена проблемі формування мовленнєвої особистості дошкільника. Включення дитини в активну комунікативну діяльність є основною умовою її мовленнєвого розвитку. Актуальність дослідження обумовлена високою інформатизацією сучасного суспільства, тому знання рідної мови відіграє важливу роль не стільки у спілкуванні, скільки у самоствердженні людини.

Проблемі формування мовленнєвої особистості, мовної особистості, мовленнєвому розвитку дитини присвячені праці А. Богуш, Л. Мацько, Р. Найди, М. Пентилюк, Т. Піроженко, В. Сухомлинського, О. Трифонові. Означена проблема є комплексною, її вивчають соціологи й філософи, психологи, лінгвісти та педагоги.

Мета статті полягає в обґрунтуванні основних концептів формування мовленнєвої особистості дитини дошкільного віку в комунікативній діяльності.

Для розв'язання поставлених задач використані методи порівняльного та системного аналізу, емпіричні методи аналізу методичного та дидактичного матеріалу.

У статті акцентовано увагу на реалізації діяльнісного підходу в організації комунікативної діяльності. Діяльнісний підхід спрямований на комунікативну взаємодію та розвиток особистості дитини. Підтверджено, що комунікативний розвиток є одним з основних чинників становлення особистості в дошкільному дитинстві. Ступінь розвитку мовлення визначає рівень сформованості соціальних і пізнавальних досягнень дитини в дошкільному віці – потреб та інтересів, знань, умінь та навичок, зрозуміло, і психічних якостей, основи особистісної культури дитини. Мовлення дитини є головним інструментом, за допомогою якого вона встановлює контакт із оточенням і завдяки якому відбувається її соціалізація.

Доведено, що формування мовленнєвої особистості дітей дошкільного віку може відбуватись в таких видах комунікативної діяльності: мовленнєві вправи, мовленнєві ігрові та педагогічні ситуації. Зроблено висновок, що у комунікативній діяльності дитина опановує культуру мовлення й спілкування, стежить за смисловою та синтаксичною організацією свого мовлення, включається в процес формування мовленнєвої особистості.

MAIN ASPECTS OF THE FORMATION OF SPEECH PERSONALITY OF A PRESCHOOL CHILD IN COMMUNICATIVE ACTIVITIES

Kovshar O. V.

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Preschool and Special Education
Kryvyi Rih State Pedagogical University
University str., 54A, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3407-8570
elenadivakovshar@gmail.com*

Drevnyak L. P.

*Assistant at the Department of Preschool and Special Education
Kryvyi Rih State Pedagogical University
University str., 54A, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine
orcid.org/0000-0001-5955-3484
d.drevnyak77@gmail.com*

Key words: *speech, speech personality, children of preschool age, activity approach, communicative activity.*

The article is devoted to the problem of the formation of the speech personality of a preschooler. The inclusion of a child in active communicative activity is the main condition for his speech development. The relevance of the research is due to the high informatization of modern society, therefore, knowledge of one's native language plays an important role not so much in communication as in self-affirmation of a person.

The works of A. Bogush, L. Matsko, R. Nayda, M. Pentylyuk, T. Pirozhenko, V. Sukhomlynskyi, and O. Trifonova are devoted to the problem of the formation of speech personality, language personality, and speech development of a child. The indicated problem is complex, it is studied by sociologists and philosophers, psychologists, linguists and teachers.

The purpose of the article is the scientific substantiation of the theoretical and methodological concepts of the formation of the speech personality. Methods of comparative and systematic analysis, empirical methods of analysis of methodical and didactic material were used to solve the tasks.

The article focuses on the implementation of the activity approach in the organization of communicative activities. The active approach is aimed at communicative interaction and the development of the child's personality. It has been confirmed that communicative development is one of the main factors of personality formation in preschool childhood. The degree of speech development determines the level of formation of social and cognitive achievements of a child in preschool age – needs and interests, knowledge, abilities and skills, of course, and mental qualities, the basis of a child's personal culture. A child's speech is the main tool through which he establishes contact with the environment and through which the child's socialization takes place. It has been proven that the formation of the speech personality of preschool children can take place in the following types of communicative activity: speech exercises, speech games, speech pedagogical situations. It was concluded that in communicative activity the child masters the culture of speech and communication, monitors the semantic and syntactic organization of his speech, is included in the process of forming a speech personality. Research perspectives are seen in the study of psychological and pedagogical features of the formation of a speech personality.

Постановка проблеми. Проблема формування мовленнєвої особистості в Україні має соціальний та політичний аспект. Завдання майбутнього покоління полягає не лише у збереженні надбання минулого, але у ствердженні та продовженні нової національної культури, національної політики. При цьому виконання цієї місії без знання рідної української мови у самоствердженні сучасної особистості, без любові та пошани до мови неможливо.

Українська мова відіграє важливу роль у житті людини, бо завдяки їй людина не тільки спілкується, але й орієнтується у величезному світі інформації. Мова є важливим фактором соціально-економічного, науково-технічного та загальнокультурного процесу і впливає на становлення й розвиток нації, держави, культури, духовності. Заклади дошкільної та середньої освіти беруть на себе роль педагогів, провідників зі збереження національних традицій, формування та розвитку мовленнєвої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування мовленнєвої особистості, мовної особистості, мовленнєвому розвитку дитини присвячені дослідження А. Богуш, Л. Мацько, Р. Найди, М. Пентилюк, Т. Піроженко, В. Сухомлинського, О. Трифонові. У наукових розвідках вчені акцентують увагу на важливості формування та розвитку мовленнєвих умінь і навичок з дошкільного віку, оскільки визначальна роль у формуванні національно-свідомої людини належить мові. Про мовленнєве виховання дитини дошкільного віку йдеться в Законах України «Про освіту» (2017), «Про дошкільну освіту», Базовому компоненті дошкільної освіти (2021), Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) тощо.

Вивчення мовної та мовленнєвої особистості відбувається на перехресті різних галузей наук, зумовлює складність і неоднозначність підходів до її визначення, структури, критеріїв і способів опису. Проблема мовної, мовленнєвої особистості є комплексною, її вивчають соціологи й філософи, психологи, лінгвісти та педагоги.

Науковці-психологи мовну особистість розглядають як «сукупність пізнавальних, емоційних та мотиваційних властивостей, що забезпечують мовну компетенцію людини як носія певного національно-культурного простору» [8, с. 135–136].

Під мовною особистістю А. Богуш розуміє високорозвинену особистість, носія як національно-мовленнєвої, так і загальнолюдської культури, який володіє соціокультурним і мовним запасом, вільно спілкується рідною, державною та іншими мовами в полікультурному просторі, адекватно застосовує набуті полікультурні знання, мовленнєві вміння і навички у процесі міжкультурного

спілкування з різними категоріями населення [2, с. 11–14].

Науковець В. Карасик представляє мовну особистість, яка є носієм мовної свідомості, що вербалізується через мовленнєву поведінку [4, с. 125].

В. Красних виділяє структурні компоненти мовної особистості, а саме: особистість, одним з видів діяльності якої є мовленнєва діяльність; власне мовну особистість – особистість, яка виявляє себе в мовленнєвій діяльності; мовленнєву особистість, яка реалізує себе в діяльності [5, с. 83].

У нашому дослідженні підтримуємо думку науковців про доцільність вживання у дошкільному віці поняття «мовленнєва особистість», оскільки діти тільки починають оволодівати рідною мовою.

Мета статті полягає в обґрунтуванні основних концептів формування мовленнєвої особистості дитини дошкільного віку в комунікативній діяльності.

Завданнями є виділення методологічних засад та виявлення чинників ефективного впливу на формування мовленнєвої особистості дошкільника.

Для розв'язання поставлених задач використовуємо комплекс таких методів дослідження: методи порівняльного та системного аналізу для зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему, емпіричні методи, а саме задля вивчення стану формування мовленнєвої особистості дітей дошкільного віку застосовано аналіз методичного та дидактичного матеріалу з формування мовленнєвої особистості дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Пріоритети провідної діяльності старших дошкільників спрямовані на розвиток здібностей та обдарувань дитини. Реалізація провідної ігрової діяльності відбувається в діяльнісному підході та ґрунтується на діяльнісній природі розвитку мовлення, включення дитини в різні види діяльності (художньо-мовленнєву, навчально-мовленнєву, мовленнєво-ігрову, мовленнєво-творчу, комунікативно-мовленнєву).

Діяльнісний підхід ґрунтується на методологічних засадах сучасних наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук. За твердженням науковців, діяльнісний підхід орієнтується на чутливі періоди розвитку дитини як на періоди, в які вона найбільш «чутлива» до засвоєння мови, освоєння способів спілкування та діяльності, предметних і розумових дій [7, с. 132].

Діяльнісний підхід спрямований на активізацію розвитку дитини як суб'єкта пізнання навколишнього середовища, комунікативної взаємодії.

Отже, діяльнісний підхід у дошкільній освіті пов'язаний не із самою діяльністю як такою, а з

діяльністю як засобом становлення та розвитку особистості дитини. Результатом такої діяльності є дошкільник, здатний вибирати, оцінювати, програмувати, конструювати ті види діяльності, які адекватні його природі, задовольняють його потреби в саморозвитку, самореалізації [7].

Психолог Т. Піроженко зазначає, що провідним методом діагностування рівня розвитку дошкільника є спостереження за його діяльністю та реалізація потенціалу особистості дитини, яка відбувається через діяльність [6].

Отже, враховуючи значення активного, творчого пізнання дитиною навколишньої дійсності, визначаємо діяльнісний підхід одним з основних концептуальних засад формування мовленнєвої особистості.

Для реалізації поставлених завдань, зрозуміло, що організація комунікативної діяльності є основним акцентом в мовленнєвому розвитку особистості дошкільника.

Мовленнєвий розвиток дитини є одним з основних чинників становлення особистості в дошкільному дитинстві. Ступінь розвитку мовлення визначає рівень сформованості соціальних і пізнавальних досягнень дитини в дошкільному віці – потреб та інтересів, знань, умінь та навичок, зрозуміло, і психічних якостей, основи особистісної культури дитини.

В організації комунікативної діяльності одним з основних складників є навички саморегуляції, які ще не усвідомлюються особистістю дошкільника: активізація сприймання та мислення, спосіб реалізації комунікативної діяльності, особистісні темпи комунікативної діяльності тощо. Як стверджує М. Іваніцька, саморегуляція в комунікативній діяльності спрямована на активізацію та підтримання психічних процесів, її інтенсивність [8], що забезпечує безперервність психічної активності дитини в комунікативній діяльності.

Для формування високого рівня комунікативної активності дитини педагогам-вихователям і батькам обов'язково необхідно підтримувати психологічно комфортним емоційно-мотиваційне середовище. Це є підґрунтям для становлення і реалізації комунікативних якостей, вмінь, комунікативної активності в комунікативній діяльності.

Мовлення дитини є головним інструментом, за допомогою якого вона встановлює контакт із оточенням і завдяки якому відбувається соціалізація дитини, а також мовленнєве спілкування.

В структурі культури мовленнєвого спілкування дошкільників, як зазначає А. Богуш, можна виділити такі складові частини:

– правильність мовлення, комунікативна доцільність та якість мовлення (точність, виразність, мелодійність, зрозумілість);

– якість мовленнєвого етикету (лексичного набору формул мовленнєвого етикету);

– розгортання формул мовленнєвого етикету шляхом звертань та мотивування;

– відповідність жестів, міміки, інтонацій правилам та нормам мовленнєвого етикету;

– невербальні засоби спілкування, емоційно-вольові вияви [3].

Освітній напрям «Мовлення дитини» Базового компоненту дошкільної освіти спрямовує освітній процес закладів дошкільної освіти на формування мовленнєвої, комунікативної та художньо-мовленнєвої компетентності, які становлять подальшу основу мовленнєвої особистості дошкільника [1].

Для організації та включення дитини дошкільного віку в активну комунікативну діяльність використовуються мовленнєві ігри, вправи, мовленнєві ситуації, комунікативна взаємодія, сприйняття літературних і фольклорних творів.

Наприклад, для розвитку фонематичного слуху та слухової уваги застосовуються такі мовленнєві ігри: «Що звучить?», «Знайди у кімнаті слова, що починаються на звук (закінчуються на звук, у яких є звук)», «Об'єднай у пари» (необхідно назвати предмети, що починаються на спільний звук, закінчуються або містять заданий звук). Мовленнєві ігри на виразність мовлення, морфологічну та синтаксичну правильність мовлення: «Тихо-голосно», «Швидко-повільно», «Виправ помилку» (дорослий умисно робить неправильний наголос у словах, дитині необхідно виправити), «Чого не стало?», «Один-багато», «Великий-маленький», «Скажи же?», «Добери ознаки», «Впізнай за ознаками», «Екскурсія по кімнаті (по квартирі, по парку, по дитячому майданчику тощо) для улюбленої іграшки», «Склади речення», «Розкажи про предмет». Одним з головних факторів формування мовленнєвої особистості є наявність у дитини оцінно-контрольних дій: «Виправ помилку», «Слухай та виправляй», «Запропонуй свій варіант».

Окрім значення у формуванні мовленнєвої особистості дошкільника має активне включення дитини в художньо-мовленнєву діяльність, формування здатності відтворювати художньо-естетичні враження від сприйняття літературних і фольклорних творів засобами різних видів художньо-мовленнєвої діяльності, що засвідчує ціннісне ставлення дитини до художнього слова як культурного явища, друкованої чи електронної книжки, достатній для художньої комунікації рівень літературної обізнаності [1].

Висновки і перспективи подальших розробок у цьому напрямку. Проведене дослідження дає змогу дійти висновку, що діяльнісний підхід є умовою мовленнєвого розвитку дитини та пізнання нею оточення. Формування мовленнєвої особисто-

сті дошкільника відбувається в активній комунікативній діяльності. Засобами включення в комунікативну діяльність та комунікативну взаємодію є мовленнєві ігри, вправи, мовленнєві ситуації тощо.

Перспективи досліджень вбачаємо у вивченні психолого-педагогічних особливостей форму-

вання мовленнєвої особистості; розробленні педагогічних умов національно-мовленнєвої особистості дітей дошкільного віку; науково-методичному забезпеченні розвитку національно-мовленнєвої особистості дошкільника в умовах сучасного закладу дошкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти 2021 (нова редакція). URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu.
2. Богуш А. Вплив полікультурного мовленнєвого середовища на формування мовної особистості. *Гірська школа Українських Карпат*. 2017. № 16. С. 11–14.
3. Богуш А. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник / за ред. А. Богуш. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2015. 704 с.
4. Дяченко М. Наукова інтерпретація поняття «мовна особистість» у контексті педагогічного дослідження. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: збірник наукових праць. Вип. 53 (106). Запоріжжя: КПУ, 2017. С. 125–131.
5. Засекіна Л. Мовна особистість в сучасному соціальному просторі. *Соціальна психологія*. 2007. № 5 (25). С. 82–84.
6. Піроженко Т. Реалії вибору дитиною соціально значущих цінностей: посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017. 64 с.
7. Трифонова О. Особистісно-діяльнісний підхід до формування мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку. *Наука і освіта*. 2012. № 3. С. 132.
8. Ivanytska M. Translator's Personality Shaping: Competence Approach. *Psycholinguistics*. 2019. № 26 (2). P. 135–156.

REFERENCES

1. Basic component of preschool education (new edition) (2021). https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu.
2. Bogush A. (2017). Vplyv polikul'turnoho movlennyevoho seredovyscha na formuvannya movnoyi osobystosti. [The influence of a multicultural speech environment on the formation of linguistic personality]. *Mountain School of the Ukrainian Carpathians*. No. 16. P. 11–14.
3. Bogush A. Doshkil'na linhvodydaktyka: Teoriya i metodyka navchannya ditey ridnoyi movy v doshkil'nykh navchal'nykh zakladakh. [Preschool language didactics: Theory and methods of teaching children's native language in preschool educational institutions]: textbook. K., 2015. 704 p.
4. Dyachenko M. Naukova interpretatsiya ponyattya "movna osobystist'" u konteksti pedahohichnoho doslidzhennya. [Scientific interpretation of the concept of "linguistic personality" in the context of pedagogical research]. *Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*. KPU, 2017. Issue 53 (106). P. 125–131.
5. Zasekina L. Movna osobystist' v suchasnomu sotsial'nomu prostori. [Linguistic personality in the modern social space]. *Social psychology*. Kyiv. Ukrainian Center of Political Management. 2007. No. 5 (25). P. 82–84.
6. Pirozhenko T. Realiyi vyboru dytynoyu sotsial'no znachushchykh tsinnostey. [The realities of a child's choice of socially significant values: a guide; under the editorship THEN]. Kyiv. 2017. 64 p.
7. Trifonova O. Osobystisno-diyal'nisnyy pidkhid do formuvannya movlennyevoyi osobystosti ditey starshoho doshkil'noho viku. [A personal-activity approach to the formation of the speech personality of older preschool children]. *Science and education*. 2012. No. 3. P. 132.
8. Ivanytska M. Translator's Personality Shaping: Competence Approach. *Psycholinguistics*. 2019. № 26 (2). P. 135–156.